

РЕЦЕНЗІЇ

О.В. ЧЕРВІНСЬКА

Про монографію Н.Х. Копистянської “Жанр, жанрова система у просторі літературознавства”. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.

Безперечно, поява в українському літературознавстві теоретичного спрямування монографії Нони Хомівни Копистянської – давно очікувана подія. Відчувається, що тут підсумовуються рівною мірою і власний професійний доробок, і загальний стан сучасної генології. Проте перед нами не стільки ретроспекція в наявний досвід, скільки наявна відкрита перспектива в майбутнє нашої науки, що надає цій праці особливої ваги й заслуговує на нашу пильну увагу. Тим більш, що кризова ситуація в сучасній світовій літературі виразно пов’язана саме з кризою майже всіх наявних жанрових форм і справляє враження тотальної та незворотної деградації форм жанроутворення.

Отже, послідовно: про композицію задуму, загальні генологічні ракурси, матеріал дослідження як такий та тип професійного дискурсу і стиль презентованої праці. Композиційний образ монографії про жанр та жанрову систему нанизується на чіткий тематичний стрижень – теорію часопростору. Це є матрицею майже для більшості розглянутих тут ракурсів. Абсолютно логічно реалізується та завершується ця ідея в ґрунтовному огляді жанрологічної системи слов’янського романтизму як такого.

Питомим внеском у сучасну літературну теорію виглядає перший розділ монографії “Теорія жанру”. З класичною прямою шляхетною науковця Н.Х. Копистянська відсилає нас до першоджерела проблеми – фундаментальної праці С. Скварчинської з генологічних проблем (Варшава, 1965), вона спирається на її актуальні ще й сьогодні понятійні та термінологічні визначення. Першочергово Н. Копистянська наполягає на потребі точніше сформулювати жанр за його формальними ознаками та функцією, посилаючись також на заклик М. Бахтіна провести дефініцію між “жанровою сутністю” та “жанровим каноном”, оскільки слушно вважає, що некоректні визначення жанрової моделі багатьох творів (за приклад беруться “Пригоди бравого вояка Швейка” Я. Гашека) пов’язані з безпідставними вимогами до помилково визначеної жанрової форми. Цей розділ є також фундаментальним оглядом так званої *історії питання* з генології, оскільки презентує всі ключові ракурси проблеми і всіх плідних та цікавих її дослідників. Надзвичайно необхідними є коментарі до огляду, що тут подаються (скажімо, потреба в розмежуванні понять “жанрова модифікація” – “жанровий різновид”: у процесі творення модифікацій за приклади беруться балада-притча, футурологічна антиутопія, балада-

повість). На широкому тлі європейської літератури XIX – XX ст. розділ аналізує той науковий діалект, що супроводжує означену проблему. Надзвичайно ефектно та переконливо виглядають авторські допоміжні схеми, а також винайдена авторкою жанрова „спіраль” з її прогнозуючими можливостями, що дають реальну уяву про складний і динамічний процес жанрових та родових стосунків літературного формоутворення. У розділі наголошено на тому, що питання про жанри є кардинальним у системі загальних літературознавчих категорій, причому тут воно представлене не тільки сумарним оглядом наявних визначень, але і їхньою критичною інтерпретацією – зокрема акцентуванням на питанні про *авторські жанрові визначення* (за приклади беруться О. Пушкін, Ч. Діккенс, М. Гоголь, М. Коцюбинський, Р. Ролан, Р. Олдінгтон, Л. Укранка, Б. Брехт та ін.). У праці автор привертає увагу до нового просторового поняття “об’єм”, впроваджуваного І. Поспішілом (Брно, 1990), оскільки воно має безпосереднє відношення до проголошеної за лейтмотивну тему хронотопу.

Стосовно жанру як полісемантичного явища та літературознавчої категорії, то Н.Х. Копистянська особливу увагу приділяє його науковій амбівалентності: діаметрально протилежними є позиції, які тлумачать жанр або як незмінність, або як певну динамічну структуру. Наводячи численні приклади переконливих позицій з обох боків, Н. Копистянська дає своє діалектичне розуміння “норм” жанрових метаморфоз, природу динаміки їхніх взаємопереходів. У зв’язку з цим подається новаторська методика окремих тематичних “сфер”, що дозволяє розгорнуто висвітлити означену генологічну проблематику. В монографії виразно артикулюється поняття „непорозуміння жанрової дефініції”, що призводять у науці до наукових помилок, чому насамперед може запобігти усвідомлення подібних понять через жанрову систему (посилання на досвід О.В. Чичеріна). Отже, в даному разі питання про функціонування поняття жанру, його об’єктивних та суб’єктивних причин існування в науці наразі набуло необхідної наукової чіткості.

Надзвичайно плідним і новаторським в аспекті системного вивчення літератури є впровадження в науковий обіг мінливостей жанрових моделей, названих сферами (Сфера 1. Жанрова система літератури. Сфера 2. Жанрова система літературної епохи, напряму. Сфера 3. Жанрова система літературної епохи, напряму, національної літератури. Сфера 4. Жанрова система у творчості окремого письменника). Функціонування моделей пов’язується зі зміною багатьох гуманістичних концепцій – таких як концепція людини, концепція митця, мислителя та ін. Підґрунтям системи проголошуються культурно-історичні передумови, що її й визначають. Аналітичний апарат проблеми містить і ідеї рецептивної поетики. Надзвичайно цікаво виглядає теоретичне оперування поняттями жанротворчих процесів у зв’язку зі змінами літературних напрямів та течій – що демонструє поєднання в собі стійкого й мінливого.

Без перебільшення можна сказати, що теоретичний розділ запропонованої монографії буде відігравати свою спрямовуючу функцію в сучасному літературознавчому житті.

Наступні розділи динамічно презентують жанровий перехід одних форм в інші. Розглядаючи ліро-епічну поему, казку, баладу (розділ 2), читач книги поринає у слов'янський матеріал, що перегукується з європейським літературним контекстом. Тут надзвичайно цікаво матриця хронотопу диференціює фольклорну та літературну казки, уособлює принципи баладного часопростору. Тут на рівні з теоретичним апаратом привабливо виглядає літературний матеріал, запозичений із спадщини Я.Коллара та І.Волькера. Полемічно до узвичаєних атестацій та надзвичайно переконливо виглядають міркування Н.Копистянської про романтичність творів Я.Коллара. Дуже цікаво розглядається “багатошаровий хронотоп” балад, “стягнення часів у вузли – віхи світової історії” тощо. Отже, запропонована методика наочно демонструє свою слушність.

Фундаментальним є також і третій розділ, присвячений роману, що демонструє жанрово-структурні новації окремих письменників, пов'язані в кожному окремому випадку зі специфічними домінантами – аналізуються твори таких класиків чеської літератури, як Св.Чех, Я.Гашек, І.Гаусманн, К.Чапек (жанротворча специфіка гумору та ретроспекція).

На велике схвалення заслуговує фрагмент монографії, присвячений баладній прозі 30-х років ХХ ст. (розділ 4). Проблема розглядається на прикладі творів І. Ольбрахта “Микола Шугай, розбійник”, К. Чапека “Гордубал”, окремих творів збірника В. Незвала “52 гіркі балади...” та багатьох інших. Аналіз цих творів проводиться надзвичайно широко та комплексно, виходячи за межі ідеї хронотопу чи жанрової приналежності.

Жанрові системи напрямів (розділ 5) досліджуються за власною методикою й настільки переконливо, що не викликають ніяких заперечень у читача. Хронотопний аспект у даному випадку фундаментально розв'язує проблему. У цьому розділі перлиною є фрагмент, пов'язаний із іменем творця “Мадам Боварі” Г. Флобера. Це талановите рецептивне “виконання” класичного твору з надзвичайно оригінальним висвітленням проблеми.

Отже, талановита праця Н.Х. Копистянської “Жанр, жанрова система в просторі літературознавства” – значущий літературознавчий науковий твір, що безперечно збагачує вітчизняну науку, відкриваючи широкоосяжні обрії для дослідників літературного мистецтва. Він рівною мірою цінний і як монографія, і як посібник для науковців, аспірантів, студентів і всіх тих, хто займається проблемами літературної генології.